

MAGYAROK ÉS SZLOVÉNEK

A magyarságnak a szlovéniséggel való honfoglalással kapcsolatai a kezdődnek. A Dunántúl délnyugati sarkában (Alsó Pannóniában) ugyanis a honfoglalás előtt néhány évvel még egy független szlovén birodalmat találunk, és pedig a mai országhatárokon túlnyúló határokkal, amely birodalom a mai Vas, Zala és Somogy vármegyék területén — székhelye egykorú szlovén feljegyzések megállapítása szerint Blatni grad, vagy Blatograd, Blateriiski grad (a német kútfők Mosapurg-ja) — a Balaton délnyugati csücskének közelében, valahol a mai Zala vár táján lehetett. A szlovén Blatograd és a német Mosapurg egyaránt „Sárvár“-t, „Mocsárvár“-t jelent, s az elnevezés a táj jellegének megfelelően kapcsolatos Balatonnak, a „sáros“, ingoványos, mocsaras

páppá („blato“ = sár) tónak és környékének a nevével. Blatogradban a szlovén történetírók állítása szerint, a 869—874 közötti években Kocelj fejedelem uralkodott, aki nagy barátja és támogatója volt a székvárosán keresztül Rómába pápai audienciára utazó szláv apostoloknak, Szent Cirillnek és Metódnak. Uralkodásának utolsó szakaszát homály föd'i, amelyet a legújabb történeti kutatásoknak sem sikerült eloszlatnia. Legutóbb és legterjedelmesebben Franc Grivet szlovén történetíró foglalkozott a Kocelj-problémával „Slovenski knez Kocelj“ című művében (Ljubljana, 1938). Sajnos, a magyar történettudomány mindmáig nem méltatta kellő figyelemre ezt a szakmunkát, pedig a magyar és a szlovén kutatás eredményeinek szembesítése bizonyára sok tekintetben haszonnal járna.

Kocelj 844 táján eltűnik a történelem színpadáról. Sorsáról, esetleges utódairól semmi bizonyosat sem tudunk. Népe elveszti függetlenségét, frank fennhatóság alá kerül, de — itt marad s a magyar honfoglalás ténye új életformát jelöl ki számára. A magyarság nagylelkűen bánt a békés természetű lakossággal; teljes felszívódása több mint egy évezreden keresztül sem történt meg, hiszen utódai Vas és Zala megyében — a hazai szlovénok vagy közkeletű mai magyar nevükön: a vendek — még ma is élnek, a század elején pedig még Somogyban is volt telepük (Trany) 1597 lakossal.

Természetes, hogy az évezredek együttlés, az ország határain túlról pedig a szomszédi kapcsolatok nem maradhattak hatás nélkül. Ez a hatás kezdettől fogva kölcsönös volt, bár a dolog természetéből folyik, hogy az első időkben a szlovén hatás volt erősebb, hiszen a keresztény hitre tért és európaivá váló magyarság az átalakító ráhatásokat elsősorban azoknak a népeknek a közvetítésével kapta, amelyekkel a Kárpátok medencéjében közvetlen érintkezésbe került. Tudjuk, hogy e tekintetben! milyen fontos szerep jutott a szlovénségnek, különösen a térítés és az európai keresztény kultúra és államberendezés alapvető kérdéseiben. Sajnálatos azonban, hogy míg a hazai tudományos kutatás — különösen a világháború előtti és utáni évtizedekben — szinte maradéktalanul feltárta a magyar művelődés szlovéneredetű gyökereit, addig a fordított irányú kulturális ráhatással — a magyar szellemnek és léleknek «a szlovénségre gyakorolt hatásával — eddig alig foglalkoztunk. Van ugyan tudomásunk ilyen kísérletekről is („A vend nyelv magyar kölcsönszavai“), de ez az elszigetelt munka még ma — közel 40 év után is — kéziratban hever. Pedig a magyar szellem eleven erejének és komoly fajsúlyának ismer-

rete csak akkor válik teljessé, ha a szaktudományok azt is megállapítják és lemérik, mit adott a magyarság a környező kultúráknak és azokon keresztül az európai művelődésnek és az egész emberiségnek. Ha a magyarságnak a szlovénségre gyakorolt kultúrhatásait kutatjuk, éles határvonalat kell vonnunk a hazai szlovén (ma általában: vend) és a határontúli — a világháború előtt általánosan osztrák szlovénnek nevezett — szlovén népi terület között. Az előbbi ezer éven keresztül élt a magyarsággal egy egységes nemzeti és állami terület határain belül s így magától értetődik, hogy a közös állami életforma ezernyi kapcsolatot teremtett minden viszonylatban. A magyar földesurak joghatósága alá került föld népe mindenben magyar gazdái intézkedéséhez és szándékaihoz alkalmazkodott. Elszigeteltsége és önálló fejlődési lehetőségeinek hiánya egyfelől sok ősiségét őrzött meg a maroknyi nép nyelvében, életformáiban és kultúrhagyományaiban, másfelől azonban egyúttal akadályozta is, vagy legalább is lassította az önálló fejlődés feltételeinek kibontakozását.

Az elszigetelődés egyik legelső következménye lett a vend irodalom igen kései megindulása. A könyvek nagyrésze német- és magyarországi (győri, kőszegi, soproni, pozsonyi, szombathelyi) nyomdákban készül, és pedig túlnyomóan a mindenkor szokásos magyar hangjelöléssel és betűhasználattal. Ljudevit Gaj helyesírási törekvéseinek diadala után azonban a vend irodalomban is megjelenik a gajica, a szláv nyelvek hangtani természetéhez jobban alkalmazkodó modern betűsor, de a világháború koráig csak átmeneti jelleggel, szinte csak kísérletképpen. A legelső vend nyomtatott könyv, amelyről tudomásunk van, bár egyetlen példány sem maradt belőle, csak 1715-ben jelenik meg Halléban: a véghelyi (krajnai) Temlin Ferencnek magyarból fordított Győrszki katekizmusa.

A vend irodalom mindmáig elsősorban egyházi, hitbuzgalmi, nap-tár- és tankönyvirodalom. Szépirodalmi tekintetben jóformán csak kísérletekről és fordításokról beszélhetünk. A fordítások jórésze magyarból készül. Legnevezetesebbek Kardos János hodosi ev. lelkipásztor költői fordításai Petőfiből, Vörösmartyból, Tompából, Eötvösből és Aranyból (Toldi és Toldi estéje). Az első vend folyóirat, Augusztics Imre országgyűlési gyorsírónak és magyar szépírónak Prijátei-e (1875—79) Budapesten jelenik meg.

Igen jelentékeny szerepe volt a katolikus vend¹ könyvek kiadása terén az újonnan alapított szombathelyi egyházmegye (1777) első püspökének, Szily Jánosnak, aki a legmesszebbmenő erkölcsi és anyagi

támogatással mozdította elő a vend hitbuzgalmi és iskolai könyvek írását és terjesztését. A bibliafordító Kuzmics Miklós munkáinak legnagyobb része neki köszönheti megjelenését.

A külföldi vendeknek különösen Északamerikában van figyelmet érdemlő irodalmi életük. Heti- és havilapjaikban egész sereg magyarból készült fordítással találkozunk a szótárszeirkesztő Fiiszár János buzgóságából (Arany-versekkel, Vas Gereben-, Jókai-, Gárdonyi-, Mikszáth-regényekkel és novellákkal), főleg a Betlehemben Kardos Sándor szerkesztésében megjelenő [^]Amerikaiinszki Szlovenčov Glász[^] (Amerikai vendek hírnöke) című hetilapban.

De hosszú volna felsorolni a fordításokban jelentkező összes magyar irodalmi hatásokat. Elég, ha befejezésül megállapítjuk: nem volt lap, folyóirat, naptár vagy vegyestartalmú egyéb vend kiadvány, amely sűrű időközökben ne közölt volna fordításokat a magyar irodalom java terméséből a szinte kivétel nélkül magyar iskolákból kikerült szerkesztők gondossága folytán.

A fentebb említett elszigeteltségnek másik következménye lett: a magyar köicsonszóknak korai és nagyterjedelmű beözönlése. Ez a beözönlés még egyre tart, sőt — merem állítani — ma erősebb, mint valaha, mert az elmaradt, iskolázatlan nyelv nem bírja a versenyt (ne felejtjük el, hogy mindmáig még saját nyelvtana sincs!) s így egyre gyámoltalanabbá, 'esetlenebbé válik a műveltség fejlődésének szédür letes sodrában, s éppen ezért mindinkább kénytelen idegen nyelvekre támaszkodni, elsősorban a magyarra és a németre. A honfoglalás korában és az azt követő századokban éppen fordítva állott a dolog; akkor a magyarság vett át seregestül a vele együtt élő szláv népektől olyan fogalmakat és szavakat, amelyek a Középeurópában) letelepülő keleti nomád nép számára újak voltak.

A jövevénytiszavak között szép számmal vannak igék is (töbnyire üva, iva tönövekvénnyel). A névszói kölcsönzések az egyéni és közösségi élet legkülönbözőbb területeiről valók. Számításunk szerint az összes kölcsönyszavak száma meghaladja a 300-at. Lássunk néhányat: áldov (áldozat, felajánlás, fogadalom, áldás); aldüvat't (áldozni, felajánlani); atta-batta (ebadta!); бага (bagó); bajuszt (bajusz); baligacsa, baligács (balog); bantüvati (bántani); béros (béres); bersák (bíróság); beteg, beiezsen (beteg); btn (bűn); btröv (bíró); bizon (bizony), bolondüvati (bolondulni); bár, jelibár (bár, ugyebár); bátriven (bátor); berek (berek); borzebi (borzeb, ebiborz); boszorka (boszorkány); kucsa (búcsú); bundás (bundás); capás (csapás, keréknyom); capolá-

rosa (csapláros); címén, cméri (címer, cégér); csaler, csal erén (csalárd, táltos, bájoló); csiga (felvonó csiga); csonta (csont); csósz (csósz); düla (dülő); engedüvati (megengedni); esküt (esküdt); fajta (fajta); jak (fakó ló); falat, falájcsek (falat); féle, felé (féle); fére (félre, el); folas (folyosó); fodiv (fattyú); fűtis, fűtas (fűtő); fűzeti (fűzni); ginvavi (gyenge, zsenge); gőzös (gőzös, vonat); gúla (gulya); gjelázivati (gyalázni); jezeró (ezer); gjHés (gyülés); hajöv (hajó); hamicsen (hamis); harcivati (harcolni, izegni-mozogni); haszek (haszon); hév, ér (hír); hérecsni (híres); hintöv (hintó); hitváni, tváni (hitvány); inas (inas); kefe (kefe); kefeti (kefélni); kép (kép); kepesni (képes), ketöz (kettőző, kévekötő); kezes (kezes); kincs (kincs); kincseti (díszíteni); kolapos (kalap); kormán (kormány); kődis (koldus); követ (képviselő, követ); megjöv (megye); mentüvati (menteni); mezöv (mező); nemesnják (nemesember); odomás (áldomás); ország, orszacski (ország); örocsni (örökös); pajdás (pajtás); példa (példa); püspek (püspök); renda (rend); rendelüvati (rendelni); rész, részor (rész, részes munkás); sereg (sereg); sógor, sogörcs (sógor); sör (sör); szabói (szabó), szaga (szag); szálas (szállás); szándok (szándék); szaré (szár); szeles szeles, ügyetlen); tanács (tanács); tanácsivati (tanácsolni); tilos (tilos); tova (tolvaj); töreki (törek); szer szán (szerszám); szikesina (szükség); szirina (szűr); szurkáló (pipaszurkáló); törvin (törvény); vallüváu (vallani); vágás (vágás, erdei tisztás); válasz (felelet, válasz); valón (való); várna (vám); verosziüvati (virrasztani); vesznoti (elveszni, eltűnni); zsiros (bagó); zshiván (zshivány).

Mint látjuk, akad! köztük néhány visszakölcsönzés is (pl. kormán, püspek, renda, zsiros, stb.).

Magyarnyelvi hatásnak tulajdonítjuk a vend' hangsúlyviszonyoknak feltűnő s a magyarhoz nagyon hasonló leegyszerűsödését. Hangtani tekintetben egyéb feltűnő találkozások is akadnak (pl. a j =gy hangváltozás).

A határontúli szlovénségre gyakorolt magyar kultúrhatásokat egészen másképpen kell megítélnünk, elsősorban azért, mert ebben az irányban — szoros együttélés és sorsközösség hiányában — csak szűkebbterjedelmű, alkalmoszerű, rövidebb lélekzetű és éppen ezért lazább, bár a fejlettebb nyelvi és nemzetiségi kultúra miatt sokszor tudatosabb kapcsolatokról lehet szó. A ráhatásokat kiváltó legszámottevőbb alkalmak lehettek: a honfoglalást követő időkből az együttélés emlékei (bár ennek kulturális eredményeit elsősorban a hazai szlovének örökölték), a határokon átszivárgó szellemi árucseré, a közös erőfeszítéseket igénylő

vagy a határokon túlsapó nagy történelmi mozgalmak (Mátyás harcai, a török elleni közös vállalkozások, stb.).

A murántúli szlovén, szókincs magyar kolcsönszóállománya csak egy kis töredéke a vend nyelvének. Ott magától értetődően a németnyelvi kölcsönzések kerültek túlsúlyba a magyarokkal szemben. Anyagában egyébként alig van valami olyan, ami a vendben is elő ne fordulna, vagy elő ne fordult volna régebbi, irodalmi nyelvben (ilyenek pl. cprida = apród; orjak, orjas — óriás; lopov — lopó, tolvaj).

A nyelvi és irodalmi hatás mellett igen jelentékeny a vend vidéki egyházi díszítő-művészetben keresztül gazdagon beözönlő magyar hatás is. Alig van az országnak még egy tája, ahol ilyen csöppnyi területen ünnyi értékes középkori műemlék maradt volna meg, mint a Vendvidéken. A magyar földesurak és donátorok a vidék román- és gótstílusú kápolnáit és templomait (Tótlak, Bántornya, Muraszombat, Mártonledy, Vízlendva, Felsőlendva, Csendlak, Borháza, Péterhegy, Velemér) már a 14. század első, de különösen második felében pompás freskókkal ékesítették. E freskók jórésze Szent László legendáját illusztrálja (Velemér, Bántornya), s részben még látható, részben pedig még feltárára vár (Bántornya). Mestereik közül legnevezetesebb a névszerint is ismert cégedei építész és festő: Johannes Aquila de Rakespurga. Magafestette / arcképe a veleméri és mártonhelyi templom apsziszában még jól ki-vehető.

A magyartárgyú freskók és legendák bizonyára évszázadokon keresztül elszakíthatatlan és mélyen gyökerező kapcsolatot jelentettek a magyarság és a hazai szlovénség között.

Az osztrák-szlovének felé a legerősebb kulturális kapcsolatot a mi Mátyás királyunk alakjának a szlovén hagyományban rendkívüli népszerűsége jelenti.

Kell, hogy egészen rendkívüli oka legyen ennek a világviszonylatban is kivételes jelenségnek. A maroknyi szlovénség évszázadokon keresztül hódító, hatalmasabb idegenek szolgai jármát nyögte. Minél mélyebben vágott húsába a roskasztó iga, annál sóvárabb szívvel álmodozott-vágyakozott égbetörő pknináinak erdős lejtőin és zeg-zugos, sejtelmes völgyeiben az igazság földi uralma után, s annál fanatikusabban hitt is eljövételében. Ebben az olthatatlan reménykedésben, ebben a fanatikus hitben a nemzet¹ egyetemes életet, jövőt, szabadságot, boldogulást, földi mennyországot jelentő sóvárgása lobogott.

És ekkor híre jön, hogy a szomszédban egy hatalmas király uralkodik. Nem bíborban született, hanem a népből szabadon választott, aki

álruhában járja országát, hogy megbüntesse a zsaroló elnyomókat és igazságot szolgáltasson a kunyhók robotosainak. Személyesen, bajtársaként ismeri minden katonáját Verhetetlen „fekete seregében“ (crna vojska) szlovének és más délszlávok is szolgáltak, s ezeknek rajongó csodálata még tarkította az igazság földi országáról szövődő álmokat. A mondia szerini Mátyást a „Gosposvatsko polje“-n (Boldogasszony mezején, a Maria Saal melletti Zollfeld-en, Karintiában) a nép maga választotta királyává, akárcsak a magyarság Budán a Duna jegén. De persze a gosposvetsko-poljei választás a demokratikus szlovén fejedelmválasztás hagyományos rítusa szerint ment végbe az Isten szabad ege alatt álló fejedelmi kötrónus körül. Megválasztása után Mátyás a 2246 méter magas Krnski grad-ban uralkodott hűséges népén. Merő jóság volt; várának kapui éjjel-nappal nyitva voltak mindenki számára. Csupa aranypénzt veretett és pénzének, a „matjavez dukat“-nak az emléke még ma is él a nép között.

A Hunyadi-háznak a szlovén föld legnevezetesebb történelmi család jávai, a cillei grófokkal való kapcsolatai még közelebb hozták Mátyás alakját a néphez, amely egyszer csak azon vette magát észre, hogy Mátyásban a maga régóta várt megváltóját, az igazság messiását, szomorú sorsával közösséget vállaló küldetéses nemzeti hőst tiszteli, aki meg sem halt — akárcsak Kraljevic Marko —, hanem türelmesen várja valamelyik planina mélyében az idők teljének megérkezését. A legtöbb monda a Karintia délkeleti határán, a Dráva völgye fölött örökdő, 2726 méter magas Pleca-planina körül kering. Más, a mondában szereplő planinák: a Ljubljana melletti Krim, a stájerországi Konjiska gora, z: Cerknica melletti Slivnica, a hóborította, hármascúcsú Triglav, sőt egyes változatok szerint éppenséggel a magyarországi Budimska gora (Budai hegy). Ezek valamelyikében alszik Mátyás király hűséges feleségével, Alecica-val és marcona fekete seregével együtt. De egyszer majd üt az óra: megszólal a hegy fölött az „arany madár“ (zlata ptica), vagy más jelei lesznek a megváltó nagy pillanat jövetének. S akkor tüstént megnyílik a hegy, százados álmából felocsúdik a nagy király és kísérete s a hegy mélyéből elővágat, hogy békét, boldogságot, igazságot hozzon a maga hűséges népének és az egész világnak. Új aranykorszak virrad a világra, ha az a boldogságos óra elérkezik. Lesz ugyan még egy szörnyűséges utolsó csata a Sorsko poljé-n mellett (a Sora-folyó mezőn, Kranj városa alatt), amelyben azonban Mátyás legyőzi a szlovén nép ellenségeit és az ellene szövetséget kötött hét királyt. Valóságos ítéletidő

lesz a csata; Mátyás seregéből hét vitéz kivételével mindenki el fog esni, de Mátyás evvel a hét vitézzel győz és a világ ura lesz. Győzelme után örök béke derül az emberiségre.

Kjer trivrsna smreka rase,	(Ahol hármás fenyőfa nő,
Mir bo sklenjen v Sorskem poljt;	Békét hoz majd Sors ka-mező;
Trzje kralji zlate case	Aranykort teremt három király,
Ustanovjo, vse bo bolji,	S minden jobb lesz a tavalyinál,)

Mátyás király ezekben a népmesékben, mondákban, dalokban és balladákban sokkal több közönséges történeti hősnél: valóságos mithikus hős.- A nép az ősi szlovén mithosznak foszladozó hagyományai-ból kiemeilre a legtündöklőbb jelenséget: a nap fiát (scncni fúnak), aki tavasszal feléleszti és megfiatalítja a dermedt anyaföldet. A gyönyörű tündérmese minden káprázatát és a nemzeti lélek egész csorbítatlan örökségét észrevétlenül átmentette Mátyás alakjába. Benne testesítette meg évezredes vágyait, az ő biztosra vett eljövételétől várt mindent. Canikar Iván „Potepuh Marko in kralj Matjaz“ (Mihaszna Marko és Mátyás király) című regényében így jellemzi és magyarázza ezt a vég nélküli sóvárgást és időtlen várakozást: „Mért vegyem el tőlük ezt a sóvárgást? Hogyan lehetnének meg nélküle? Most még vonszolják igá-jukat. Hogyan birnák el Mátyás király ígéretének igéi nélkül? Mi lenne velük, ha váratlanul kilobbanna a messziről feléjük csillanó üdvösséges mennyország fénye? Nem tudják magukat megváltani. Boldogok hát, hogy legalább hihetnek a megváltásukban és a megváltójukban!“

Szlovén irodalomtörténészek (különösen Simon Rutar és Janes Scheinigg) azt állítják ugyan, hogy Mátyás király csak történelmi erő-knek természetes nyomására és több kedvező körülménynek egyidejű jelentkezésére lépett a szlovén mithosz és mondaköltészet korábbi nem-zeti és mithológiai hőseinek (a soncni junak-nak, Kurent-nak, a devcsi kralj-nak stb.) a helyébe, és hogy új szerepében a nevéen, néhány jelzön, halovány vonatkozáson és helynéven kívül semmit sem őrzött meg ma-gyar jellegéből, hanem — éppen a mithikus és mondai hagyomány ellenállhatatlan nyomására — ízig-vérig szlovénné formálódott. Szerin-tük tehát — és úgylátszik, nem minden valószínűség nélkül — az új, történelmi név csak korábbi nevek pótlására és egy személyben való összefoglalására szolgált, mindenesetre némi időszerű történelmi ak-tualitásnak a belekuszálásával. Csak így tudott igazán nemzetivé lenni, csak így nem bánthatta a szlovénség önértetét a kölcsönvétel ténye. Ez

a sajátos és erőteljes nemzeti jelleg különbözteti meg a szlovén Mátyás-legendát az összes szomszédos népek Mátyás-mondáitól és meséitől. Így érthető meg az is, hogy a legenda olyan mély és kitéphetetlen gyökeret vert a szlovén lelkiségben. Mátyásban a szlovénség mindenkor saját-maga ideális képviselőjét látta és látja, minden hibájával és erényével egyetemben.

Így érthető meg az is, hogy nem csekély politikai feszültség idejében a Peca-planina lejtőjén, az Uletova koca nevű turistaház közeiben, egy barlangszerű sziklamélyedésben a kitűnő Niko Pirnat vésőjével (1654 méter magasságban) szobrot is emeltek Mátyás királynak. Az 1932 augusztus 21-i leleplezés Szlovéniának: ujjongó, hálaadó ünnepévé lett.

Azóta augusztus folyamán évről-évre megismétlődik a hódolat, amelyre az egész szlovén nép hivatalos. Matjazevamje a sajátos neve ennek az ünnepnek, ami „mátyáskodásnak“ — vagy némi tréfás mellékízzel „matykózásnak, matyzásnak“ — volna fordítható. Ezt a szót ugyan Cankar Iván, a szlovén nép legnagyobb regényírója alkotta, de nagyszerű érzékkel, úgyhogy egykettőre általánossá lett. Ezeken a nemzeti ünnepnapokon valóságos búcsújárás színtere a Peca planina; sátor-táborokat vernek a barlangkörüli lejtőn és a százados hagyományokban gyökerező lelkesedéssel, szinte gyermekes ujjongással hódolnak a nagy király emlékének.

Mátyás király azonban nemcsak a szlovén népköltészet és népi hit állandó és visszatérő központi alakja, hanem a műköltészetben és a művészet minden ágában: a szobrászatban, a zenében, a festészetben is sokszor találkozunk vele. Zupancic Ottó, a legnagyobb élő szlovén lírikus, pompás, balladaszerű költeményt írt róla. Cankar Iván, az immár világhíressé vált szlovén regényíró egy nagyon szép és mindig időszzerű költeményben (Sobd'a — ítélet) és Posepuh Marko in kralj Matjaa c, regényében nyúlt avatott képzel a monda gazdag anyagához. Regényében példát akart mutatni a nemzeti tárgynak modernül népies feldolgozására. Szimbolikus alakjáról a népmesék átlátszó üveghangján és megejtő naivitásával mesél jelképes értelmű történeteket. Hőse, Marko, az évezredek szlovén álmodozásnak, réveteg, szakadatlan és céltalan tovavágyódásnak, igazságot sóvárgó nyugtalanságnak mesterei és jellegzetesen rajzolt képviselője.

Van Cankar Ivánnak egy Kralj Matjaz című rövidke rajza is, amely Podohe iz sanj (Álomképek) című, a világháború rémségeivel beárnyékkolt novelláskötetéből való. A legendának kitágított kereteibe foglalja

az egész szenvedő, megalázott emberiséget. Ez a Mátyásról rajzolt kép tehát a legegyetemesebb szintézis eredménye, és bár erősen és jellegzetesen cankari, mégis élesen bevilágít az egész szlovén népnek a lelkébe, valamint a nemzetivé vált Mátyás-monda mélységes és mindig időszerű értelmébe. A Mátyás szendergő serege felett pislákoló mécs „a várakozásnak, az ígélet, a Teljesülés eljövendő nagy órájában való tisztaságos, kiirthatatlan hitnek a mécsese“ az egész „kifosztott, ostromozott, megalázott és meztelenre vetkőztetett Emberiség“ számára,

Nincs terünk a Mátyás-hagyományból táplálkozó számos szépirodalmi írásmű valamennyiét felsorolni. Kuriózumképpen csak Terdo Koznaknak a Sodobnost 1938. évi utolsó számában megjelent Kralj Marjad című drámai kísérletét említem még meg, amely „Vidám szlovén történetek“ c. háromfelvonásos színművének első részeként látott napvilágot. Ennek a kis dramatizált történetnek a tárgya hasonló az „Új Zrinyiász“-éhoz. Mátyással a rendőrszobában találkozunk, ahová — időelőtti felébredése után — bekísérte a megrökönyödött rendőrőrszem. Furcsa helyzetek adódnak, amelyek nem mindig méltók a Mátyás-hagyomány legendás nemzeti hőiséhez. Végül is „csodalátni“ összesereglik a város egész lakossága.

Hogy milyen egyetemes és hogy milyen mély gyökeret vert a Mátyás-hagyomány szlovén földön, a számos irodalmi és művészeti feldolgozáson kívül legjobban az a tény bizonyítja, hogy mindenfelé találunk róla vagy feleségéről, Alencicárói elnevezett patakokat, vízeséseket, utakat, hegyeket, barlangokat, sziklákat, a gazdasági és társadalmi életben pedig vállalatokat, intézeteket, vendéglőket, olvasóköroket, iparcikkeket stb. A Grosuplje melletti cseppkőbarlang (Jama Zupana Permeta) egyik festői részletét „préstól; kralja Matjaza“: Mátyás király trónjának nevezte el a nép szeretete és kegyelete. A ljubljanaei nemzeti múzeum néprajzi osztályában őrzött méhkaptár-tábláknak (panjske koncnice) világhíres és egészen különleges gyűjteményében (650 darab!) több olyan példányt találunk, amelyek a Mátyás-mondák egyes jeleneteit ábrázolják többszínű festményeiken (Mátyás trónján, koronával a fején, kezében jogarral, katonái társaságában; Mátyás miniszterei között; Mátyás tánca; Mátyás alszik a kerek asztalnál).

A Mátyás-hagyomány igen régi Szlovéniában. Már Nicoletti, 16. századi friauli történétíró említi a tolminbeliekről, hogy szívesen énekelnek Mátyás királyról: „Uano éssi cantare in versi né varü módi deila ioro lingua le lodi 'di Christe e de Deati, nonche di Mattié re d'Ungheria e di altri celebri personagi di epeik Nazione“. Nicoletti óta — e

tényre vonatkozólag — az értesülések egész sorára hivatkozhatunk. A mindmáig fennmaradt népi költemények közül legértékesebb és legismertebb az a négy balladáshangú elbeszélő költemény, amelyek egyike Mátyás házasságáról (Zenitba Matjosa kralja), másika török fogságáról (Matjas v vozi turski), harmadika Mátyás haláláról (Matjasova smert), negyedik pedig az Orpheus-oiithoszhoz hasonló pokoljárásáról (Kral Matjas pred pekлом) szól. Mindegyike több változatban is előfordul s némelyiknek dallamát már száz évvel ezelőtt lejegyezték (Stanko Vraz),

A dalokban, hőskölteményekben, balladákban, népmesékben és a tudatos szépirodalmi feldolgozásokban általában háromféle Mátyás-egyéniséggel találkozunk: 1. a hőskölteményekben; egy epikus hőssel minden különösebb szlovén nemzeti jelleg nélkül; Mátyás magyar volta ezekben a legszembeötlőbb; 2. egy nemzeti hőssel a népmesékben, amelyekben Mátyás a szlovén nép képviselőjeként szerepel; és végül 3. az igazságra szomjazók, a szenvedők, megaláztatottak egyetemes képviselőjével (főleg az újabb szlovén irodalomban, elsősorban pedig Cankar Ivánnál).

A Mátyás-hagyomány a legállandóbb érték, amit a magyarság adott a szlovén népnek; de a szlovénség számára is ez a legegységesebb és legmélyebb népi és nemzeti élmény. A magyarság az ezen élményben számára kínálózó előnyöket a századok során nem igyekezett a maga javára kiaknázni.

A Mátyás uralkodását és a gyászos mohácsi veszedelmet követő szakadatlan török harcok és vallási villongások bizonyára csak erősítették és mélyítették a szlovén nép sóvárgó vágyakozását a boldog és dicsőséges mátyási idők után. Azért jegyezheti fel Nicoletti „már a ló. század közepén, hogy a szlovének a Boldogságos Szűz Márián kívül elsősorban Mátyás királyról énekelnek.

A török harcokat követő kuruc—labanc-világból is van néhány érdekes magyar vonatkozású emlékünknél: Kruci v Ormozi v leti 1704 (A kurucok Ormozsban 1704-ben) címen ismeretlen szerzőtől egy ballada-szerű, népieshangú költemény maradt fenn, amely a kurucoknak betöréséről, garázdálkodásáról és kiveréséről szól. Ezen költeményen kívül két egykorú festményt is ismerünk a kurucok határmenti betöréseiről. Mindkettő Ljutomer (Lufctembörg) mezővároska városházának tanácsstermében lóg. Az egyik azt a jelenetet örökíti meg, amint Simon Pornat, sveti krizi plébános 1683-ban a kurucok ellen a murántúli síkságra, Csendlak és Muraszombat irányában (a már nehezen olvasható felirat szerint: Dischina és Ojsnidz felé) vezeti híveit; a festményt maga

S. Pornat készítette az esemény emlékére. A másik kép 1713-ban készült és a luttembergiek harcát ábrázolja Varasic Gregor városbíró YC-zetése mellett a kurucoknak 1708-i betörése alkalmával.

A szellemi kapcsolatok tudatos és tervszerű felvétele és ápolása azonban csak a 19. század második felében kezdődik. Sajnos, többnyire osztrák közvetítéssel, isni érthetőleg a hatás erejének és frissiségének rovására történt.

A költészetben Lujza Posmakova-n'ak a Kres-ben (1882) közölt két magyar dala után csak az újabb időkben találkozzunk újabb fordításokkal: Alojzij Benkovic lefordítja Petőfi „Szeptember végén“ c. elégiáját (Zrnje, 1920—21), Franc Muracic Petőfinek „Egy gondolat bánt engemet . . .“ c. rapszodiáját és Gyóni Gézának „Csak egy éjszakára . . .“ c. versét (mindkettőt a „Mladi Prekmurec“ 1938. évi folyamában); Alajz Gradnik négy Ady- és 1—1 Lányi-, Kosztolányi-, Reichard Piroska-verset (Ljubljanski Zvon, 1933: 615—6. o.).

A széppróza terén régebben Jókai neve volt a legismertebb. Első fordítása (Adamante) már 1871-ben jelenik meg Lavoslav Gorenjec tollából (Letopis Matice Slovenske, 285—294. o.). A világháború után e tekintetben is nagyobb az érdeklődés. Végzetes hiba azonban az, hogy a fordítók nem ismerik eléggé a magyar irodalmat s, legtöbbször ötletszerűen vagy véletlen, külsőséges irányítások alapján ültetnek át egy-egy regényt vagy novellát. Máskülönben nem esett volna meg az, hogy Petőfinek „A hóhér kötelé“-t rövid időn belül ketten is lefordítják. (C. Golar: Rabljeva vrv, 1911; Francé Bevk: Krnikova vrv, Trieszt, 1934). Sokat fordítanak: Makó Robic (Surányi Miklóstól, Bónyi Adorjántól, Herczeg Ferencről, Heltai Jenőtől, Terescsényi Györgytől) és Vilko Novak (Karinthy Frigyesről, Földi Mihálytól, Zilahy Lajostól, Surányi Miklóstól, Bibó Lajostól, Kosztolányi Dezsőtől).

A vend származású Misko Kranjec vendtárgyú regényeiben lépten-nyomon találkozunk magyar alakokkal s a korábbi magyar világra utaló vonatkozásokkal. Egész tanulmányt lehetne írni ezekről a sokszor félresikerült, de esztétikailag mindig érdekes alakokról s arról a politikai, társadalmi és szociális felfogásról, amely e regényekből — a modern szlovén széppróza egyik legizmosabb és legismertebb képviselőjének műveiből — felénk árad.

A magyar szellemi életnek állandó és tudatos szemmeltartása csak a legutóbbi évtizedben kezdődött. A Vasi (Dunán/túli) Szemle ismételt hozott Hungarica in Slovenia címen értesítéseket a szlovén szellemi élet magyar vonatkozásairól, viszont Vilko Novak (Slovenica m Hun-

garia címen a magyar glóbusz kulturális eseményeiről számolt be olvasóinak a ljubljanoi „Slovenec“ s egyéb orgánumok (főleg a szépirodalmi és művészeti „Dom in Svet“) hasábjain. Mindkét részről örömmel fogadták a szellemi kapcsolatoknak ilyenén tervszerű ápolását. Az új világháború azonban ezt az önzetlen munkát is igen megnehezítette.

A magyar irodalomtörténet fejlődésének első, vázlatos áttekintését Franc Susnik adlta „Pregled svetovne literature“ (Világirodalmi áttekintés) című munkájában (1936, 170—1. és 420—425 o.).

A legvégére hagytuk a szlovén szellemi életnek magyar irodalmi szempontból vett legnagyobb eseményét: Madách „Az ember tragédiájának Zichy Mária áldozatkészségéből reprezentatív kiadásban megjelent fordításai (Fáy Dezső ismert fametszeteivel). A fordítást (Tragédia cloveka: Ljubljana, 1940) Vilko Novak és Tine Debeljak végezték. Novak a színmű jelentőségének ismertetése céljából szép bevezető tanulmánnyal toldotta meg a fordítást. Novak és Debeljak evvel a mesteri fordítással örök hálaára kötelezték a magyarságot.

Pavel Ágoston